

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова приймальної комісії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
А.Є. Фоменко А.Є. Фоменко

12 04 2018 р.

ПРОГРАМА
ВСТУПНОГО ІСПИТУ
З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
ДЛЯ КАНДИДАТІВ НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
«БАКАЛАВР»

(за спеціальністю 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 281 «Публічне управління та адміністрування», 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» на основі повної загальної середньої освіти)

Програма обговорена і схвалена на
засіданні Приймальної комісії
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
протокол № 7 від 12 квітня 2018 року

Голова предметної екзаменаційної комісії
з історії України
кандидат юридичних наук

Ю.С. Завгородня

Програма вступного іспиту з історії України для кандидатів на здобуття освітнього ступеня «бакалавр» за спеціальністю 081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 281 «Публічне управління та адміністрування», 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії» на основі повної загальної середньої освіти / Укладач: старший викладач кафедри теорії та історії держави і права, кандидат юридичних наук Завгородня Ю.С. – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2018. – 36 с.

Програма обговорено на засіданні
предметної екзаменаційної комісії
(протокол № 1 від 06.04.2018 р.)

Голова предметної екзаменаційної комісії
з історії України
кандидат юридичних наук

Ю.С. Завгородня

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Зміст вступного іспиту.....	6
Список рекомендованої літератури.....	36

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Програма вступного іспиту для кандидатів на здобуття освітнього ступеня "бакалавр" на основі повної загальної середньої освіти розроблена на підставі Програми зовнішнього незалежного оцінювання з "Історії України" для осіб які бажають здобувати вищу освіту та відповідно до нормативно-правових актів у сфері освіти.

Програма складається з пояснювальної записки; змісту вступного іспиту, що повністю відтворює Програму ЗНО з цієї дисципліни на 2018 рік та списку рекомендованої літератури для підготовки до вступного випробування.

Метою вступного випробування з історії України є виявлення ступеня сформованості історичної компетентності вступника, визначення відповідності навчальних досягнень учня освітньому стандарту.

Пропоновану Програму вступного іспиту з історії України складено на підставі Програми зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з історії України, враховуючи цілі, вимоги і зміст навчання історії в школі, закладені в Державному стандарті освіти та чинній програмі з історії України для 11-річної школи. Хронологічно програма охоплює зміст шкільного курсу історії України від найдавніших часів до сьогодення і складається з 31 теми.

Вона передбачає перевірку сформованих в учнів знань та загально предметних історичних умінь:

- визначати хронологічні межі соціально-економічних і політичних подій, їх послідовність та синхронність, встановлювати хронологічну відповідність між явищами, процесами, подіями та періодами і епохами;
- локалізувати історико-географічні об'єкти та історичні факти (події, явища, процеси) на карті;
- працювати з історичними документами різного змісту, встановлювати відповідність між змістом фрагмента документа та певною епохою, визначити основні ідеї, які він висвітлює, аналізувати зміст тексту;
- визначати істотні характерні риси, етапи, складові подій, явищ і процесів минулого, характеризувати діяльність видатних історичних постатей;
- розпізнавати найвидатніші історико-культурні пам'ятки, визначати архітектурно-стильові та мистецько-стильові відмінності пам'яток різних періодів історії України, описувати їх й розкривати їхнє значення в українській історико-культурній спадщині;
- пояснювати й аналізувати історичні факти, групувати (класифікувати) їх за вказаною ознакою, визначати причини та наслідки подій і явищ, встановлювати відповідність між окремими фактами і типовими загальними явищами;
- формулювати версії та оцінки історичного руху і розвитку, визначати найважливіші зміни і значення подій, що відбувалися в житті України й людства.

Програмі надано вигляду таблиці, яка складається з двох частин. У лівій

- викладено зміст історичного матеріалу, в якому виокремлено факти, дати, персоналії, поняття й терміни. Це – мінімум, з якого випускники повинні мати певні знання та уявлення.

Абітурієнти мають знати визначення термінів і понять та оперувати ними, співвідносити з діяльністю певних історичних діячів, політичних сил, епохою тощо. Зміст лівої частини може бути використаний розробниками тесту для перевірки знань і умінь. Абітурієнти мають характеризувати діяльність історичних діячів, оцінювати вплив на хід історичних подій, вміти розпізнати їх за портретними рисами (автентичними пам'ятками – фотографіями тощо). Кожна з персоналій названа в програмі лише один раз, проте, якщо людина впливала на перебіг історичного процесу довгий час, завдання, пов'язані з її діяльністю, можуть траплятися в кількох темах.

Невід'ємною складовою програми з історії України є перелік пам'яток архітектури та образотворчого мистецтва, обов'язкових для розпізнавання абітурієнтами.

На виконання тестів абітурієнту надається 2 години.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

На основі Програми розробляються тестові завдання. Тести складаються з 3 варіантів, кожний із яких містить 50 завдань. Всі розроблені варіанти мають однаковий ступінь складності, що дає можливість об'єктивно оцінити знання абітурієнта.

Кожне з тестових завдань містить 4 варіанти відповідей, правильною з яких є лише одна. Кандидат на навчання, відповідаючи на поставлене в тестовому завданні питання, повинен обрати лише один із запропонованих варіантів відповідей.

Результати виконання абітурієнтом тестових завдань оцінюються за 200-бальною шкалою. При цьому правильна відповідь на 1 тестове завдання оцінюється у 4 бали.

Загальна кількість балів, отриманих абітурієнтом обраховується за формулою:

$$Б = К \times 4$$

де, Б – загальний бал, К – кількість правильних відповідей.

Мінімальна кількість балів для зарахування – 100 балів.

1. ВСТУП ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

<i>Зміст історичного матеріалу</i>	<i>Основні предметні вміння та навички</i>
<p>Факти: Історія України як наука. Загальна періодизація. Джерела з історії України.</p> <p>Поняття та терміни: «історія», «хронологія», «історичні джерела», «археологія», «цивілізація».</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі територіальні межі України.</p> <p>Характеризувати основні джерела історії України</p> <p>Визначити основні періоди історії України</p>

2. СТАРОДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Зміст історичного матеріалу</i>	<i>Основні предметні вміння та навички</i>
<p>Факти: Поява та розселення людей на території України. Поширення землеробства й скотарства на землях України. Кочовики за раннього залізного віку. Заснування античних міст-колоній у Північному Причорномор'ї та Криму. Перші писемні згадки про давніх слов'ян (венедів, антів, склавинів). Велике розселення слов'ян.</p> <p>Дати: IV – середина III тис. до н.е. - розселення племен трипільської культури на території України; VIII-VI ст. до н.е. – Велика грецька колонізація; друга половина V-VII ст. - Велике розселення слов'ян.</p> <p>Поняття та терміни: «археологічна культура», «палеоліт», «мезоліт», «неоліт», «неолітична революція», «енеоліт», «бронзовий вік», «ранній залізний вік», «привласнювальне господарство», «відтворювальне господарство», «колонізація», «кочовики», «курган».</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі місця основних стоянок людей кам'яного віку на теренах сучасної України (Королеве, Киїк-Коба, Кирилівка, Межиріч, Мізин); території розселення трипільців, кіммерійців, скіфів і сарматів, місцерозташування античних міст-колоній Північного Причорномор'я та Криму (Тіра, Ольвія, Пантікапей, Херсонес), Боспорське царство, напрямки розселення слов'ян під час Великого переселення народів.</p> <p>Характеризувати суспільне, господарське та духовне життя носіїв трипільської культури, кіммерійців, скіфів, сарматів, населення міст-колоній Північного Причорномор'я та Криму, давніх слов'ян.</p> <p>Визначати основні риси археологічних періодів, неолітичної революції, причини та наслідки занепаду Великої Скіфії, особливості грецької колонізації Північного Причорномор'я та Криму;</p> <p>Пояснювати, у чому наслідки та значення Великої грецької колонізації, Великого переселення народів та Великого розселення слов'ян для розвитку українських земель.</p>

3. КИЇВСЬКА ДЕРЖАВА.

Факти:	Розпізнавати на картосхемі території
---------------	---

Розселення східнослов'янських племінних союзів (поляни, древляни, сіверяни, волиняни, уличі, тиверці, білі хорвати). Руська земля.

Утворення Київської держави (Русі-України). Внутрішньо- та зовнішньополітична діяльність князів/княгині: Олега, Ігоря, Ольги, Святослава. Князювання Володимира Великого та Ярослава Мудрого. Запровадження християнства як державної релігії. «Руська правда». Правління Ярославичів (Ізяслав, Святослав, Всеволод). Князювання Володимира Мономаха та його сина Мстислава Великого в Києві. Боротьба з половецькою загрозою. Роздробленість Київської держави. Розвиток суспільно-політичного та господарського життя Київської держави (Русі-України).

Поширення писемності. Розвиток культури й освіти Київської держави (Русі-України).

Дати:

860 р. - Похід Аскольда на Константинополь, укладення першого відомого договору Русі з Візантією;

907, 911, 941, 944 рр. - походи князів на Константинополь;

882 р. - об'єднання північних та південних руських земель Олегом;

988 р. - запровадження християнства як державної релігії;

1019-1054 рр. - князювання Ярослава Мудрого в Києві;

1036 р. - розгром печенігів князем Ярославом Мудрим;

1056-1057 рр. - створення Остромирового Євангелія;

1097 р. - Любецький з'їзд (снем) князів;

1113 р. - Укладення "Повісті минулих літ"; початок правління Володимира

розселення східнослов'янських племінних союзів у VIII—IX ст., шлях «із варягів у греки», походи князя Святослава, територіальні межі Київської держави (Русі-України) за Олега та Ярослава Мудрого; Київське, Чернігівське, Переяславське, Галицьке, Волинське князівства роздробленості (XII ст.).

Характеризувати внутрішню та зовнішню політику Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, Володимира Великого та Ярослава Мудрого. **Характеризувати** розвиток політичного, соціального господарського життя Київської держави; внутрішню та зовнішню політику Аскольда, Олега, Ігоря, Ольги, Святослава, Володимира Великого та Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, його сина Мстислава; розвиток Київського, Чернігівського, Переяславського, Галицького і Волинського князівств за доби роздробленості.

Пояснювати, у чому полягає значення та наслідки внутрішньо-та зовнішньополітичної діяльності князів, Любецького з'їзду князів, причини та сутність політичної роздробленості Київської держави (Русі-України).

Визначати передумови та історичне значення запровадження християнства як державної релігії, етапи розвитку Київської держави (Русі-України), наслідки походів князів, суть роздробленості.

<p>Мономаха в Києві; 1187 р. - Перша згадка назви "Україна" в писемних джерелах; створення "Слова о полку Ігоревім". Персоналії: Олег, Ігор, Ольга, Святослав, Володимир Великий, Ярослав Мудрий, Володимир Мономах, Ярослав Осмомисл, літописець Нестор, митрополит Іларіон, іконописець Алімпій. Поняття та терміни: «племінний союз», «князь» «полюддя», «язичництво», «християнство», «шлюбна дипломатія», «роздробленість», «віче», «вотчинне землеволодіння», «бояри», «смерди», «ізгої», «закупи», «ікони», «мозаїка», «фреска», «книжкова мініатюра», «билини», «літопис».</p>	
--	--

4. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА. МОНГОЛЬСЬКА НАВАЛА

<p>Факти: Об'єднання Галицького та Волинського князівств. Князювання Данила Романовича. Монгольська навала на південно-західні землі Русі. Галицько-Волинська держава за нащадків Данила Романовича. Розвиток суспільно-політичного та господарського життя. Культура Галицько-Волинської держави. Дати: 1199 р. утворення Галицько-Волинської держави 1223 р. битва на р. Калка 1238-1264 рр. правління Данила Романовича 1240 р. захоплення Києва монголами Персоналії: Роман Мстиславович, Данило Романович, Юрій I Львович, Юрій II Болеслав. Поняття та терміни: «ярлик», «баскак».</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі Галицько-Волинську державу за правління Романа Мстиславовича та Данила Романовича; напрямки походів монголів на південно-західні землі Русі. Характеризувати розвиток політичного, соціального і господарського життя Галицько-Волинської держави, внутрішню та зовнішню політику Данила Романовича, Юрія I Львовича, Юрія II Болеслава, залежність українських князівств від Золотої Орди, наслідки золотоординського панування. Пояснювати особливості процесу формування та значення утворення Галицько-Волинської держави. Визначати передумови та значення утворення Галицько-Волинської держави, монгольської навали.</p>
--	--

5. ЛИТОВСЬКО-РУСЬКА ДЕРЖАВА. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО ТА ІНШИХ ДЕРЖАВ (У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIV – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVI СТ.)

<p>Факти: Боротьба Польщі та Литви за Галицько-Волинську спадщину. Входження українських земель до складу інших держав (Угорське королівство, Молдавське князівство, Османська імперія, Московське царство). Кревська унія. «Велике князівство Руське». Остаточна ліквідація Київського та Волинського удільних князівств. Утворення Кримського ханства. Перехід кримських ханів у васальну залежність від Османської імперії. Виникнення українського козацтва. Соціально-економічне життя. Розвиток культури та освіти.</p> <p>Дати: 1362 р. - битва на р. Сині Води; 1385 р. - укладення Кревської унії; 1449 р. - утворення Кримського ханства; 1471 р. - остаточна ліквідація Київського князівства; 1489 р. - перша згадка про українських козаків у писемних джерелах.</p> <p>Персоналії: Хаджі-Гірей, Костянтин Іванович Острозький, Юрій Дрогобич.</p> <p>Поняття та терміни: «шляхта», «магдебурзьке право», «магістрат», «цехи», «Дике поле», козак.</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі українські землі у складі різних держав; територію Кримського ханства.</p> <p>Характеризувати політичне становище українських земель у складі Великого князівства Литовського до і після Кревської унії, соціально-економічний розвиток українських земель, становище суспільних станів, здобутки в галузі освіти та культури.</p> <p>Визначати особливості суспільно-політичного життя українських земель у складі Великого князівства Литовського, причини та наслідки Кревської унії, причини виникнення українського козацтва.</p> <p>Пояснювати особливості перебування українських земель у складі інших держав.</p>
---	--

6. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVI СТ.)

<p>Факти: Люблінська унія та її вплив на українські землі. Зміни в соціальній структурі українського суспільства. Виникнення Запорізької Січі. Повстання 1590-х років (К.Косинського та С. Наливайка).</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі територіальні зміни, що відбулися внаслідок Люблінської унії, польські воєводства на українських землях та їхні центри.</p> <p>Характеризувати соціальну структуру українського суспільства, становище</p>
---	--

<p>Братський рух. Утворення греко-католицької церкви. Розвиток культури й освіти.</p> <p>Дати: 1556-1561 р. - створення Пересопницького Євангелія; 1556 р. - заснування князем Д. Вишневецьким на о. Малій Хортиці першої Січі; 1569 р. - Люблінська унія. Утворення Речі Посполитої; 1596 р. - Берестейська церковна унія. Утворення греко-католицької церкви.</p> <p>Персоналії: Василь-Костянтин Острозький, Дмитро Вишневецький, Іван Федоров.</p> <p>Поняття та терміни: «воєводство», «українське козацтво», «реєстрове козацтво», «Запорізька Січ», «старшина», «клейноди», «греко-католицька церква», «братство», «полемічна література».</p>	<p>різних верств населення українського суспільства XVI ст., суспільно-політичні зміни, які відбулися на українських землях внаслідок Люблінської унії, здобутки в галузі освіти культури; військово-політичну організацію козацтва; становище православної церкви, діяльність видатних діячів періоду, православних братств.</p> <p>Визначати причини та наслідки Люблінської унії, перших козацьких повстань.</p>
--	--

7. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)

<p>Факти: Зміни в соціально-економічному житті. Відновлення церковної православної ієрархії 1620 р. Розвиток культури та освіти. Морські походи козаків. Участь українського козацтва у війнах Речі Посполитої проти Московського царства і Османської імперії. Козацькі повстання 1620-х - 1630-х рр. Ординація Війська Запорозького...»</p> <p>Дати: 1618 р. - похід козаків під проводом гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного на Москву; 1621 р. - Хотинська битва; 1625 р. - Куруківська угода; 1632 р. - Пункти для заспокоєння руського народу», утворення Києво-Могилянської колегії.</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі українські землі у складі різних держав; воєводства Речі Посполитої на українських землях.</p> <p>Характеризувати соціально-економічне та політичне становище в українських землях, становище православної та греко-католицької церков.</p> <p>Визначати наслідки «доби героїчних походів козацтва» перших десятиліть XVII ст., козацьких повстань 1620-1630-х рр.</p>
--	---

<p>1637-1638 рр. - повстання під проводом Павла Павлюка, Якова Острянина. Дмитра Гуні.</p> <p>Персоналії: Петро Конашевич-Сагайдачний, Іпатій Потій, Йов Борецький, Петро Могила.</p> <p>Поняття та терміни: «панщина», «фільварки», «Золотий спокій».</p>	
---	--

8. ПОЧАТОК НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ПІД ПРОВОДОМ Б.ХМЕЛЬНИЦЬКОГО СЕРЕДИНИ XVII СТ.

<p>Факти: Національно-визвольна війна українського народу. Зміни в суспільно-політичному житті. Утворення української козацької держави - Війська Запорізького. Зовнішньополітична діяльність уряду Б. Хмельницького.</p> <p>Дати: 1648 р. - Жовтоводська, Корсунська та Пилявецька битви; 1649 р. - Зборівська битва. Укладення Зборівського договору; 1651 р. - Берестецька битва. Укладення Білоцерківського договору; 1652 р. - Батозька битва; 1653 р. - Жванецька облога; 1654 р. – Переяславська рада; укладення українсько-московський договір («Березневі статті»); 1656 р. - Віленське російсько-польське перемир'я.</p> <p>Персоналії: Богдан Хмельницький, Іван Богун, Тиміш Хмельницький.</p> <p>Поняття та терміни: «Національно-визвольна війна», «Військо Запорозьке», «Гетьманщина», «покозачення</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі територіальні зміни, що відбулися внаслідок Національно-визвольної війни, територію української козацької держави за Зборівським і Білоцерківським договорами, місця основних подій війни.</p> <p>Характеризувати відносини Війська Запорізького з Польщею, Кримським ханством, Молдовою, Московією, Швецією, Трансільванією; умови мирних угод українців з польським урядом, українсько-московського договору 1654 р.</p> <p>Визначати причини та наслідки Національно-визвольної війни, місце Гетьманщини в міжнародних відносинах тогочасної Європи.</p> <p>Пояснювати, у чому наслідки та значення найважливіших битв війни у розгортанні національно-визвольної боротьби.</p>
---	--

9. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ 50-Х - У 80-ТІ РР. XVII СТ.

<p>Факти: Гетьманування І. Виговського, Ю. Хмельницького Поділ Гетьманщини. Гетьманування П. Тетері, І. Брюховецького,</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі території, підвладні гетьманам Лівобережної та Правобережної України; території, що перебували під контролем Московського царства,</p>
---	---

<p>П. Дорошенка, Д. Многогрішного, І. Самойловича. Занепад Правобережжя. Запорізька Січ у складі Гетьманщини. Адміністративно-територіальний устрій Слобідської України.</p> <p>Дати: 1658 р. - Гадяцький договір; 1659 р. – Конотопська битва; 1667 р. - Андрусівське перемир'я; 1669 р. – Корсунська угода, визнання Правобережною Гетьманщиною протекторату Османської імперії; 1681 р. - Бахчисарайський мирний договір; 1686 р. - «Вічний мир» між Московським царством і Річчю Посполитою.</p> <p>Персоналії: Іван Виговський, Петро Тетеря, Петро Дорошенко, Іван Брюховецький, Іван Сірко, Юрій Хмельницький, Дем'ян Многогрішний, Іван Самойлович.</p> <p>Поняття та терміни: «Руїна», «Великий згін»</p>	<p>Османської імперії, Польщі.</p> <p>Характеризувати зовнішню та внутрішню політику гетьманів, зміст політичних угод того часу, що стосувалися українських земель, особливості господарського та церковного життя.</p> <p>Визначати причини та наслідки Руїни; укладення гетьманськими урядами угод з державами-сусідами, найважливіших угод між іноземними державами, що стосувалися українських земель; особливості адміністративно-політичного устрою Слобідської України та Лівобережної Гетьманщини.</p>
--	--

10. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ НАПРИКІНЦІ XVII - У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ.

<p>Факти: Гетьманування І. Мазепи. Північна війна і Україна. Повстання під проводом С. Палія (1702- 1704 рр.). гетьманування І. Скоропадського, Д. Апостола. Обмеження автономії Гетьманщини. «Правління Гетьманського уряду» (1734-1750 рр). Розвиток культури та освіти. Києво-Могилянська академія.</p> <p>Дати: 1708 р.- українсько-шведський союз, зруйнування Батурина; 1709 р. – зруйнування російськими військами Чортомлицької Січі; Полтавська битва; 1710 р. - Конституція Пилипа</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі українські землі, у складі різних держав; території, підвладні гетьманам Лівобережної України.</p> <p>Характеризувати внутрішню та зовнішню політику гетьманів у зазначений період, діяльність Першої Малоросійської колегії, «Правління Гетьманського уряду»; зміст Конституції Пилипа Орлика.</p> <p>Визначати причини укладення українсько-шведського союзу в роки Північної війни; наслідки Полтавської битви для українських земель.</p>
---	--

<p>Орлика; 1713 р. – ліквідація козацтва на Правобережній Україні; 1734 р. - заснування Нової (Підпільненської) Січі. Персоналії: Іван Мазепа, Кость Гордієнко, Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол, Пилип Орлик, Феофан Прокопович. Поняття та терміни: «Конституція», «Малоросія», «Малоросійська колегія», «козацьке бароко», «козацькі літописи».</p>	
--	--

11. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТ.

<p>Факти: Гетьманування К. Розумовського. Діяльність Другої Малоросійської колегії. Скасування козацького устрою на Слобожанщині. Ліквідація Запорозької Січі. Ліквідація автономного устрою Гетьманщини. Гайдамацький та опришківський рухи. Зміни в політичному становищі Правобережної України та західноукраїнських земель після поділів Речі Посполитої (1772, 1773, 1795 рр.). реформи Марії Терезії та Йосифа II та українські землі. Розвиток культури, науки, освіти. Дати: 1764 р.- остаточна ліквідація гетьманства; 1768 р. - Коліївщина; 1775 р. - остаточна ліквідація Запорізької Січі; 1780-1782 рр. – ліквідація особистої залежності селян в Австрійській імперії. 1783 р. - закріпачення селян Лівобережної та Слобідської України. Персоналії: Кирило Розумовський, Петро Калнишевський, Олекса Довбуш, Максим Залізняк,</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі українські землі у складі різних держав; територіальні зміни, що відбулися на українських землях унаслідок поділів Речі Посполитої, російсько-турецьких воєн (1768—1774, 1787-1791 рр.), ліквідації Кримського ханства (1783), території охоплені гайдамацьким і опришківським рухами, Коліївщиною. Характеризувати основні напрями політики Російської імперії щодо України, особливості гайдамацького та опришківського рухів, територіально-адміністративного устрою та господарського життя Нової (Підпільненської) Січі, політику Австрійській імперії щодо західноукраїнських земель. Визначати причини та наслідки гайдамацького та опришківського рухів, скасування гетьманства і ліквідації Запорізької Січі, поділів Речі Посполитої, приєднання земель Правобережної України та Кримського ханства до Росії. Пояснювати значення Запорозької Січі й Гетьманщини в історії України.</p>
---	--

Григорій Сковорода, Атрем Ведель, Максим Березовський, Дмитро Бортнянський, Іван Григорович-Барський.

Поняття та терміни:

«Нова (Підпільненська) Січ», «паланка», «зимівник», «Задунайська Січ», «Коліївщина».

12. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII - У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Факти:

Адміністративно-територіальний поділ українських земель. Початок українського національного відродження. Кирило-Мефодіївське братство. Поширення в Україні російського та польського суспільних рухів. Початок промислового перевороту.

Дати:

1798 р. – видання «Енеїди» Івана Котляревського;

1828 р. – ліквідація Задунайської Січі;

грудень 1825 - січень 1826 рр. - повстання Чернігівського полку;

1830-1831 рр. - польське визвольне повстання;

1840 р. – перше видання «Кобзаря» Т. Шевченка

1846-1847 рр. - діяльність Кирило-Мефодіївського братства.

Персоналії: Йосип Гладкий, Микола Гулак, Іван Котляревський, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш, Тарас Шевченко, Устим Кармелюк.

Поняття та терміни: «промисловий переворот», «нація», «національне відродження», «національна ідея», «декабристи», «масонство».

Розпізнавати на картосхемі адміністративно-територіальний устрій українських земель у складі Російської імперії, територіальні зміни, що відбулися внаслідок російсько-турецької війни 1806-1812 рр.

Характеризувати політику Російської імперії щодо України, економічний розвиток і соціальні відносини, початок національного відродження, поширення на Україну російського та польського суспільних рухів, програмні засади, документи та діяльність Кирило-Мефодіївського братства.

Визначати причини, значення національного відродження, діяльності Кирило-Мефодіївського братства.

13. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ В СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XVIII - У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

<p>Факти: Адміністративно-територіальний поділ західноукраїнських земель. Початок національного відродження. Діяльність «Руської трійці». Альманах «Русалка Дністровая». Західноукраїнські землі в європейській революції 1848-1849 рр. Діяльність Головної руської ради (1848-1851 рр). Перший досвід парламентської діяльності.</p> <p>Дати: 1816 рр. - створення освітнього товариства галицьких греко-католицьких священиків; 1833-1837 рр. - діяльність «Руської трійці»; 1848 р. - скасування панщини в Галичині; видання першої українськомовної газети «Зоря Галицька».</p> <p>Персоналії: Олександр Духнович, Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич, Яків Головацький, Лук'ян Кобилиця.</p> <p>Поняття та терміни: «будителі», «революція», «Весна народів».</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі українські землі у складі Австрійської імперії.</p> <p>Характеризувати перебіг українського національного руху під час революції 1848-1849 рр. в Австрійській імперії; політику Австрійської імперії щодо західноукраїнських земель, її наслідки, початок національного відродження, форми соціального протесту населення.</p> <p>Визначати наслідки, значення подій 1848-1849 рр., причини та значення антикріпосницького руху в західноукраїнських землях.</p>
---	---

14. КУЛЬТУРА УКРАЇНИ КІНЦЯ XVIII - ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТ.

<p>Факти: Розвиток освіти, науки, літератури, мистецтва, архітектури. «Історія русів». Галицька-руська митниця. Собор руських вчених.</p> <p>Дати: 1805 р. - відкриття університету в Харкові; 1834 р. - відкриття університету в Києві;</p>	<p>Характеризувати основні явища і процеси розвитку культури цього періоду, творчі здобутки видатних вітчизняних науковців та митців.</p> <p>Визначати умови та особливості розвитку культури кінця XVIII - першої половини XIX ст., причини культурних зрушень у першій половині XIX ст.</p>
--	---

1839 р.- ліквідація царською владою греко-католицької церкви на Правобережжі.

Персоналії: Петро Гулак-Артемовський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Михайло Максимович, Михайло Остроградський, Василь Каразін.

Поняття та терміни: «романтизм», «класицизм».

15. НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Факти:

Події Кримської війни 1853-1856 рр. на українських землях. Реформи 1860-1870-х рр. і процеси модернізації в Україні. Українські підприємці. Політика російського царизму щодо України. Розвиток громадівського руху. Журнал «Основа». Діяльність «Південно-Західного відділу Російського географічного товариства» (1873 - 1876 рр.). Братство тарасівців.

Дати:

19 лютого 1861 рр. – царський маніфест про скасування кріпосного права в Російській імперії;

1863 рр. - Валуєвський циркуляр;

1863-1864 рр. - польське національно-визвольне повстання.

1876 р. - Емський указ.

Персоналії:

Володимир Антонович, Михайло Драгоманов, Борис Грінченко, Павло Чубинський.

Поняття та терміни: «Київська козаччина», «земства», «громадівський рух».

Характеризувати основний зміст реформ 1860-1870-х рр., особливості проведення реформ на українських землях, зміни в соціальному складі населення в другій половині ХІХ ст., процеси модернізації, національний рух на українських землях у складі Російської імперії, національну політику Росії, основні погляди і напрями діяльності громадівців.

Визначати наслідки Кримської війни для України, наслідки реформ 1860-70-х рр., Валуєвського циркуляру та Емського указу.

16. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ (АВСТРО-УГОРСЬКОЇ) ІМПЕРІЇ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Факти:

Політика австрійського уряду щодо західноукраїнських земель. Розвиток кооперативного руху, трудова

Характеризувати особливості соціально-економічного розвитку західноукраїнських земель у другій половині ХІХ ст., зміни в соціальному

<p>еміграція. Політизація національного руху та утворення перших політичних партій. Діяльність культурно-освітнього товариства «Просвіта».</p> <p>Дати:</p> <p>1868 р. - створення у Львові товариства «Просвіта»;</p> <p>1873 р. - створення у Львові Літературного товариства ім. Т. Шевченка (від 1892 р. - Наукового товариства ім. Т. Шевченка);</p> <p>1890 р. - створення Русько-української радикальної партії;</p> <p>1899 - створення Української Національно-демократичної партії та Української соціал-демократичної партії.</p> <p>Персоналії: Іван Франко, Юліан Бачинський.</p> <p>Поняття та терміни:</p> <p>«трудова міграція», «партія», «українофіли», «москвофіли», «народовці», «радикали», «нова ера».</p>	<p>складі населення, основні течії суспільно-політичного руху (москвофіли та народовці); діяльність «Просвіт» та Наукового товариства ім. Т. Шевченка, процес утворення українських політичних партій у Галичині.</p> <p>Визначати причини трудової еміграції українців, зародження кооперативного руху; особливості українського національного руху, напрями діяльності та здобутки провідних діячів західноукраїнських земель у національному русі другої половини XIX ст.</p>
--	---

17. КУЛЬТУРА УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX - НА ПОЧАТКУ XX СТ.

<p>Факти:</p> <p>Піднесення української культури. Розвиток освіти, науки, літератури, музичного, образотворчого, театрального мистецтва. Українські підприємці-благодійники.</p> <p>Дати:</p> <p>1865 р. - відкриття Новоросійського університету;</p> <p>1875 р. - відкриття Чернівецького університету.</p> <p>Персоналії: Сергій Васильківський, Данило Заболотний, Марія Заньковецька, Ілля Мечников, Агатангел Кримський, Леся Українка, Іван Карпенко-Карий, Марко Кропивницький, Микола Лисенко, Микола Пимоненко,</p>	<p>Характеризувати основні культурні явища, процеси другої половини XIX - початку XX ст., розвиток освіти, науки, літератури, образотворчого, музичного мистецтва, архітектури, процес становлення професійного театру, діяльність меценатів та їхній вплив на розвиток культури.</p> <p>Визначати умови розвитку культури в другій половині XIX - на початку XX ст., творчі здобутки видатних вітчизняних науковців та митців.</p>
--	---

Микола Садовський, Соломія Крушельницька, Дмитро Яворницький, Микола Терещенко, Богдан Ханенко.

Поняття та терміни: «меценат», «професійний театр», «реалізм», «модернізм».

18. НАДДНІПРЯНСЬКА УКРАЇНА В 1900-1914 рр.

Факти:

Утворення монополістичних об'єднань в Україні. Консолідація української нації. Створення політичних партій Наддніпрянщини. Самостійницька й автономістська течії в національному русі. Події революції 1905-1907 рр. в Україні. Діяльність українських парламентських громад в I та II Державних Думах. Діяльність «Просвіти». Посилення національного гніту в Наддніпрянській Україні в 1907-1914 рр. Земельна реформа П. Столипіна та її вплив на Україну.

Дати:

1900 р. - утворення революційної української партії РУП, першої політичної партії Наддніпрянської України;

1908 р. – створення Товариства українських поступовців (ТУП);

1911-1913 рр. – «справа Бейліса»

Персоналії: Євген Чикаленко, Микола Міхновський, Ілля Шраг.

Поняття та терміни: «монополія» хутір», «відруб», «чорносотенці», «страйк».

Характеризувати особливості економічного та соціального розвитку Наддніпрянської України (процес монополізації, розвиток сільського господарства, процес утворення українських політичних партій, розвиток самостійницької і автономістської течій в національному русі), національно-визвольний рух України в роки російської революції 1905-1907 рр., діяльність українських парламентських громад в I та II Державних Думах Росії, проведення Столипінської аграрної реформи, особливості її запровадження в Україні. **Визначати** основні тенденції політичного, соціально-економічного розвитку українських земель у складі Російської імперії на початку XX ст., причини та наслідки посилення національного гніту в 1907-1914 рр.

19. ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У 1900-1914 рр.

Факти:

Становище промисловості та сільського господарства. Радикалізація українського політичного руху. Вплив Української

Характеризувати економіку західноукраїнських земель у складі Австро-Угорської імперії, розвиток кооперативного руху, діяльність політичних партій, національних і

<p>греко-католицької церкви на піднесення національної свідомості населення західноукраїнських земель.</p> <p>Дати: 1900 р. – обрання А. Шептицького митрополитом греко-католицької церкви. 1907 р. - впровадження в Австро-Угорській імперії загального виборчого права для чоловіків. Персоналії: Андрей Шептицький, Іван Боберський, Кирило Трильовський. Поняття та терміни: «Народне віче»</p>	<p>спортивно-фізкультурних організацій «Сокіл», «Січ», «Пласт».</p> <p>Визначати причини активізації західноукраїнського політичного руху на початку XX ст., його результати, роль А. Шептицького в піднесенні національного життя.</p>
---	--

20. УКРАЇНА В ПЕРШІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

<p>Факти: Позиції українських політичних сил Наддніпрянської України та західноукраїнських земель щодо війни. Перебіг воєнних дій на українських землях. Діяльність австрійської та російської адміністрацій у Галичині та Буковині. Українські січові стрільці (УСС).</p> <p>Дати: серпень 1914 р. - утворення Головної української ради, формування легіону Українських січових стрільців, створення Союзу визволення України. 1914 р. - Галицька битва. 1915 р. – утворення Загальної української ради; 1916 р. - Брусиловський прорив. Персоналії: Кость Левицький, Дмитро Донцов. Поняття та терміни: «світова війна», «Галицько-Буковинське генерал-губернаторство».</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі військові події на території України в 1914-1917 роках, бойовий шлях Українських січових стрільців (УСС), Галицько-Буковинське генерал-губернаторство.</p> <p>Характеризувати територіально-політичні цілі ворогуючих держав щодо українських земель, позиції українських політичних сил щодо війни, політичне життя та соціально-економічне становище населення в роки війни.</p> <p>Визначати політичні та соціально-економічні наслідки війни для українського суспільства.</p>
---	---

21. УКРАЇНСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ

<p>Факти: Революційні події в Україні в 1917 -</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі територію Української Народної Республіки,</p>
--	---

<p>на початку 1918 р. Українізація армії. Еволюція поглядів політичних сил України в питанні самовизначення українців. Універсали Центральної Ради (УЦР). Відносини (УЦР) з Тимчасовим урядом та радянської Росії. Проголошення Української Народної Республіки. Війна радянської Росії з УНР. Проголошення незалежності УНР.</p> <p>Дати:</p> <p>березень 1917 р. - утворення Української Центральної Ради;</p> <p>квітень 1917 р. - Всеукраїнський Національний конгрес;</p> <p>червень 1917 р. - I Універсал УЦР;</p> <p>липень 1917 р. - II Універсал УЦР;</p> <p>листопад 1917 р. - III Універсал УЦР;</p> <p>22 (9) січня 1918 р. - IV Універсал УЦР, проголошення незалежності УНР;</p> <p>січень 1918 р. – бій під Крутами.</p> <p>Персоналії:</p> <p>Михайло Грушевський, Володимир Винниченко, Сергій Єфремов.</p> <p>Поняття та терміни:</p> <p>«автономізація», «самостійники», «Універсали УЦР», «Генеральний секретаріат», «вільне козацтво», «Народний секретаріат».</p>	<p>згідно з III Універсалом УЦР; напрямки наступу більшовиків під час першої війни УНР з радянською Росією.</p> <p>Характеризувати діяльність Української Центральної Ради, українських партій, політичних діячів; основні положення Універсалів УЦР, взаємовідносини УЦР з Тимчасовим урядом; боротьбу за владу в Києві в жовтні - листопаді 1917 р. Ультиматум Раднарком.</p> <p>Визначати причини Української революції, її характер; роль Всеукраїнських з'їздів рад у Києві та Харкові; причини та наслідки першої війни радянської Росії з УНР; здобутки і прорахунки УЦР в державотворчому процесі.</p> <p>Пояснювати історичне значення універсалів УЦР.</p>
---	---

22. УКРАЇНА В БОРОТБІ ЗА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ (1918 -1921 РР.)

<p>Факти:</p> <p>Брестський мир між УНР та державами Четверного союзу. Конституція УНР. Гетьманський переворот. Українська Держава. Утворення Західноукраїнської Народної республіки (ЗУНР). Українсько-польська війна 1918-1919 рр. Акт Злуки УНР та ЗУНР. Прихід до влади Директорії. Друга радянсько-українська війна. Окупація військами Антанти півдня</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі територію УНР за Брестським миром; територію Української Держави П. Скоропадського; хід воєнних дій на території України в 1918-1921 рр.</p> <p>Характеризувати внутрішню та зовнішню політику урядів гетьмана П. Скоропадського, Директорії, ЗУНР, УСРР, зміст Варшавської угоди між УНР та Польщею, Ризького мирного договору, культурне життя в Україні в 1918-1920 рр.</p>
--	--

України. Повстання Григор'єва. Денікінський режим в Україні. Більшовицький режим в Україні. Ухвалення Конституції УСРР 1919 р. Перший «Зимовий похід» Армії УНР. Варшавська угода між УНР та Польщею. Польсько-радянська війна на території України. Другий «Зимовий похід» Армії УНР. Холодноярська республіка (1919-1922 рр.).

Дати:

січень (лютий) 1918 р. - Брестський мирний договір між УНР та державами Четверного союзу;

29 квітня 1918 р. - державний переворот і прихід до влади П. Скоропадського;

1 листопада 1918 р. – «Листопадовий зрив» у Львові;

13 листопада 1918 р. - проголошення Західноукраїнської Народної Республіки;

14 листопада 1918 р. - утворення Директорії;

22 січня 1919 р. – проголошення Акта злуки УНР та ЗУНР;

грудень 1919 – травень 1920 рр. – Перший «Зимовий похід» Армії УНР.

Персоналії: Павло Скоропадський, Євген Петрушевич, Дмитро Вітовський, Симон Петлюра, Нестор Махно, Християн Раковський.

Поняття та терміни: «Директорія», «соборність», «отаманщина», «воєнний комунізм», «Чортківська офензива», «Київська катастрофа».

Визначати причини гетьманського перевороту та падіння режиму гетьмана П. Скоропадського; особливості внутрішнього та зовнішнього становища УНР часів Директорії; причини та наслідки українсько-польської війни та підписання С. Петлюрою Варшавської угоди; причини поразки національно-визвольних змагань (національно-демократичної революції в Україні).

Пояснювати історичне значення відновлення української державності на східно-та західноукраїнських землях та об'єднання українських держав (Акт злуки УНР та ЗУНР).

23. УКРАЇНЬКА СРР В УМОВАХ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1921-1928 РР.)

Факти:

Голод у південних губерніях УСРР. Антицерковна кампанія. Неп в УСРР. Входження УСРР до складу СРСР. Політика «коренізації» в УСРР («українізація»). Кампанія з

Розпізнавати на картосхемі зміни в адміністративно-територіальному устрої УСРР у 1921-1928 рр.

Характеризувати складові непу, процес стабілізації економічного й соціального життя в Україні,

<p>ліквідації неписьменності дорослих. Українське національне відродження 20- х рр.</p> <p>Дати:</p> <p>1921 -1923 рр. - голод в Україні;</p> <p>1921 – утворення Української автокефальної православної церкви (УАПЦ);</p> <p>1922 р. - входження УСРР до складу СРСР;</p> <p>1923 р. - початок політики «коренізації» в УСРР;</p> <p>1925 р. - проголошення курсу на індустріалізацію.</p> <p>Персоналії: Олександр Шумський, Микола Скрипник, Микола Хвильовий, Лесь Курбас, Михайло Бойчук, Олександр Довженко, Василь Липківський.</p> <p>Поняття та терміни: «неп», «трест», «індустріалізація», «коренізація», «автокефальна церква».</p>	<p>національну релігійну та церковну політику в Україні, «коренізації» та її наслідки, особливості розвитку української культури.</p> <p>Визначати причини та наслідки вступу УСРР в СРСР; причини та особливості впровадження неп в Україні.; «коренізації», її вплив на суспільство та українську культуру.</p>
---	--

24. Утвердження тоталітарного режиму в 1929-1939 рр.

<p>Факти:</p> <p>Форсована індустріалізація, насильницька колективізація, ідеологізація суспільного і культурного життя в Україні. Радянська модернізація в Україні. Культ особи. Масові репресії. Голодомор 1932-1933 рр. в Україні – геноцид українського народу. Згортання українзації. Антицерковна кампанія.</p> <p>Дати:</p> <p>1928/1929 -1932 р - перша п'ятирічка;</p> <p>1928 р. – судовий процес у «Шахтинській справі»;</p> <p>1929 р. - початок насильницької колективізації;</p> <p>1929 р. – судовий процес у справі «Спілки визволення України (СВУ);</p> <p>1932 - 1933 рр. - Голодомор в</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі основні індустріальні об'єкти, побудовані в роки перших п'ятирічок, райони, що найбільш постраждали від Голодомору.</p> <p>Характеризувати сутність політики форсованої індустріалізації та колективізації в Україні; взаємозв'язок між різними складовими економічної політики сталінського тоталітарного режиму (індустріалізація, колективізація, «культурна революція», масові репресії); зміни в соціальній структурі населення, особливості культурного життя періоду.</p> <p>Визначати причини, джерела фінансування та наслідки політики форсованої індустріалізації та колективізації, масових репресій; причини та наслідки Голодомору 1932-1933 рр.</p> <p>Пояснювати взаємозв'язок між</p>
---	--

<p>Україні; 1934 р. - перенесення столиці УСРР з Харкова до Києва; 1937 р. – ухвалення Конституції УРСР; 1937-1938 рр. – «Великий терор». Персоналії: Станіслав Косіор, Лазар Каганович, Максим Рильський, Павло Вірський, Григорій Верьовка. Поняття та терміни: «тоталітарний режим», «пятирічка», «форсована індустріалізація», «стаханівський рух», «колективізація», «розкуркулення», «закон про п'ять колосків», «Голодомор», «чорна дошка», «розстріляне відродження», «ГУЛАГ», «паспортна система», «соціалістичний реалізм (соцреалізм)».</p>	<p>економічними перетвореннями та структурними змінами в суспільстві, масовими репресіями.</p>
--	--

25. ЗАХІДНА УКРАЇНА(1921-1939 РР.)

<p>Факти: Соціально-економічний розвиток українських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини. Суспільно-політичні рухи, радикалізація політичного життя в 1930-х роках. Карпатська Україна. Дати: 1920 р. – підписання Бессарабського протоколу, визнання країнами Антанти входження Бессарабії до складу Румунії; 1923 р. – визнання країнами Антанти входження Східної Галичини до складу Польщі; саморозпуск уряду ЗУНР; 1925 р. - - утворення Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО); 1929 р. - утворення Організації українських націоналістів (ОУН); 1930 р. - проведення польською</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі українські землі у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини, територіальні межі Карпатської України. Характеризувати вплив міжнародної ситуації 1920-1930-х рр. на політику урядів Польщі, Румунії, Чехословаччини в українських землях, стан економіки, життя населення, освіти та культури, різні течії національного руху, діяльність політичних партій західноукраїнських земель у 1930-х роках. Визначати причини поділу українських земель між різними державами у 1920-1930-ті рр. та їх наслідки для суспільства; причини і наслідки діяльності політичних сил.</p>
---	--

владою політики «пацифікації».

1938 р. - надання автономії Підкарпатській Русі у складі Чехословаччини;

15 березня 1939 р. - проголошення незалежності Карпатської України.

Персоналії:

Євген Коновалець, Степан Бандера
Андрій Мельник, Августин Волошин.

Поняття та терміни:

«осадництво», «пацифікація»,
«русинство», «Таємний університет»,
«політична еміграція».

26. УКРАЇНА ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939-1945 РР.)

Факти:

Початок Другої світової війни. Приєднання Західної України, Південної та Північної Бессарабії та Північної Буковини до складу УРСР. Напад нацистської Німеччини та її союзників на СРСР. Оборона Києва, Одеси, Севастополя. Поразки Червоної армії, Нацистський окупаційний режим. Голокост. Радянський партизанський рух. Діяльність ОУН. Утворення УПА. Польсько-український конфлікт. Створення Української повної визвольної ради (УГВР). Вигнання нацистських окупантів з території України. Депортація кримських татар та інших народів Криму (травень 1944 р.). Внесок українців у визволення народів Європи від нацизму. Завершення Другої світової війни

Дати:

23 серпня 1939 р. - радянсько-німецький договір про ненапад («пакт Молотова – Ріббентропа»);

1 вересня 1939 р. - початок Другої світової війни;

17 вересня 1939 р. – вторгнення Червоної армії на територію Західної

Розпізнавати на картосхемі українські землі, приєднані до УРСР 1939-1940-рр.; основні події, пов'язані з початком та завершенням вигнання з України нацистських загарбників та їх союзників; окупаційні зони, на які була поділена Україна; території активних дій різних течій руху Опору. **Характеризувати** суть гітлерівських планів «Барбаросса» та «Ост», нацистського «нового порядку», Голокост, діяльність радянського партизанського та українського визвольного рухів.

Визначати наслідки радянсько-німецьких договорів 1939 р. для українських земель, політики радянської новопрієднаних до УРСР територій, причини поразок Червоної армії у 1941-1942 рр., основні результати та наслідки війни для України й українського народу, внесок українського народу в перемогу над Німеччиною та її союзниками.

Пояснювати наслідки найважливіших воєнних подій 1941- 1944 рр. на території України, депортацію кримських татар та інших народів Криму (травень 1944 р.).

України;
червень 1940 р. - вторгнення Червоної армії на територію Бессарабії та Північної Буковини;
22 червня 1941 р. – напад Німеччини на СРСР;
30 червня 1941 р. - проголошення Акта відновлення Української Держави;
14 жовтня 1942 р. - створення Української повстанської армії (УПА);
грудень 1942 р. - початок вигнання нацистських окупантів зі всієї території України;
6 листопада 1943 р. - визволення Києва від нацистських окупантів;
січень - лютий 1944 р. - Корсунь-Шевченківська наступальна операція;
28 жовтня 1944 р. - завершення вигнання нацистських окупантів зі всієї території України;
9 травня 1945 р. - завершення Другої світової війни.

Персоналії:

Тарас Бульба (Боровець), Роман Шухевич, Іван Кожедуб, Олексій Берест, Кузьма Дерев'янка, Ярослав Стецько.

Поняття та терміни:

«радянська», «новий порядок», «План «Барбаросса», «мобілізація», «евакуація», «план «Ост», «Голокост», «колабораціонізм», «рух Опору», «Український штаб партизанського руху (УГШР)», «похідні групи», «Поліська Січ», «Східний вал», «випалена земля», «депортація».

27. УКРАЇНА У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1945-НА ПОЧАТКУ 1950-Х РР.)

Факти:	Участь УРСР зовнішній	Розпізнавати на картосхемі зміни
---------------	-----------------------	---

<p>політиці Радянського Союзу, адміністративно-територіальні зміни. Відбудова. Голод в країні 1946-1947 рр. Радянізація західних областей України, боротьба ОУН і УПА. Придушення визвольного руху, Розгортання ідеологічних кампаній (боротьба з «українським /буржуазним націоналізмом», «низькопоклонством перед Заходом», «безродними космополітами» тощо). Культура і наука.</p> <p>Дати: 1945 р. - входження Закарпаття до складу УРСР; квітень 1945 р. - Україна - співзасновниця Організації об'єднаних Націй (ООН); березень 1946 р. - «саморозпуск» Української греко-католицької церкви (УГКЦ); 1946-1947 рр. - голод в Україні; квітень-липень 1947 р. - проведення польською владою операції «Вісла».</p> <p>Персоналії: Йосип Сліпий, Володимир Сосюра, Олесь Гончар.</p> <p>Поняття та терміни: «відбудова», «операція «Вісла», «ждановщина», «лисенківщина», «холодна війна».</p>	<p>в адміністративно-територіальному устрої України.</p> <p>Характеризувати зовнішньополітичну діяльність УРСР у повоєнні роки та політику влади щодо економічного, соціально-політичного, релігійного, культурного та повсякденного життя населення, хід операції «Вісла.</p> <p>Визначати особливості та наслідки проведення операції «Вісла», розгортання ідеологічних кампаній.</p> <p>Пояснювати причини, голоду в Україні і «саморозпуску» УГКЦ. ‘</p>
--	---

28. УКРАЇНА В УМОВАХ ДЕСТАЛІНІЗАЦІЇ (1953 -1964 РР.)

<p>Факти: Лібералізація суспільно-політичного життя УРСР в середині 1950-1960-х рр.: припинення масових репресій, часткова реабілітація. Зміни адміністративно-територіального устрою УРСР. Спроби реформування управління промисловістю та сільського господарства, соціальної сфери. Виникнення руху шістдесятників», дисидентського руху наприкінці 1950 - на початку 1960-х рр.</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі зміни в адміністративно-територіальному устрої України.</p> <p>Характеризувати сутність процесу лібералізації, спроби реформ управління економікою в середині 1950-1960-х рр., здобутки та особливості розвитку культури; сутність опозиційного руху.</p> <p>Визначати наслідки процесу лібералізації, реформ для українського суспільства, причини виникнення та значення опозиційного руху.</p>
---	--

<p>Культура і наука.</p> <p>Дати:</p> <p>1953-1954 рр. - повстання політичних в'язнів в сталінських концтаборах. Ліквідація ГУЛАГу;</p> <p>лютий 1954 р. - входження Кримської області до складу УРСР;</p> <p>1956 р. - XX з'їзд КПРС, засудження культу особи;</p> <p>1957 р. - запуск першого штучного супутника Землі, початок «космічної ери».</p> <p>1959 р. - утворення Української робітничо-селянської спілки;</p> <p>1961 р. - перший політ людини в Космос (Юрій Гагарін).</p> <p>Персоналії:</p> <p>Левко Лук'яненко, Іван Світличий, Алла Горська, Іван Дзюба, Ліна Костенко, Євген Сверстюк, Василь Симоненко.</p> <p>Поняття та терміни:</p> <p>«десталінізація», «культ особи», «лібералізація», «політична реабілітація», «відлига», «раднаргоспи», «шістдесятники», дисидентство», «хрущовки».</p>	<p>Пояснювати причини та наслідки входження Кримської області до складу УРСР.</p>
--	--

29. УКРАЇНА В ПЕРІОД ЗАГОСТРЕННЯ КРИЗИ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ (1965-1985 РР.)

<p>Факти:</p> <p>Політико-ідеологічна криза радянського ладу в Україні (середина 1960 - початок 1980-х рр.). Спроби економічних реформ у другій половині 1960-х рр. Здобутки і проблеми соціальної сфери. Культура і духовне життя. Русифікація. Опозиційний рух.</p> <p>Дати:</p> <p>1965 р. - реформи в сільському господарстві та промисловості («косигінська реформа»); перша</p>	<p>Характеризувати зміни в політичному керівництві УРСР на початку 1970-х рр., ключові положення Конституції УРСР 1978 р., стан промисловості та сільського господарства, основні вимоги та напрями опозиційного руху 1960-1970-х рр., явища у сфері культури, політику русифікації.</p> <p>Визначати причини політико-ідеологічної кризи радянського ладу в Україні, активізації опозиційного руху, здобутки та проблеми розвитку</p>
--	--

<p>хвиля арештів дисидентів; 1972 р. - зміна політичного керівництва УРСР; масові арешти дисидентів; 1976 р. - утворення Української Гельсінської групи. Персоналії: Валерій Марченко, Петро Григоренко, Микола Руденко, Василь Стус, В'ячеслав Чорновіл, Олег Антонов, Сергій Параджанов, Іван Миколайчук, Володимир Івасюк. Леонід Биков. Поняття та терміни: «застій», «номенклатура», «дефіцит», «розвинений соціалізм», «номенклатура», русифікація, «самвидав», «тамвидав», «правозахисник», «Конституція розвинутого соціалізму»</p>	<p>соціальної сфери. Пояснювати значення опозиційного руху.</p>
---	---

30. РОЗПАД РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ ТА ВІДРОДЖЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1985-1991 рр.)

<p>Факти: Початок «перебудови». Загострення соціально-економічної кризи. Рівень життя населення. Чорнобильська катастрофа. Зростання соціальної та національної активності українського суспільства наприкінці 1980-х рр. Загальноукраїнський страйк шахтарів. Політичні реформи. Формування багатопартійності, створення Народного руху України за перебудову, перші альтернативні вибори до Верховної Ради УРСР. Створення автономної Республіки Крим (12 лютого 1991 р.). Декларація про державний суверенітет України. Акт проголошення незалежності України. Проведення Всеукраїнського референдуму та виборів Президента України. Дати: квітень 1985 р. - початок «перебудови»; 26 квітня 1986 р. - вибух на</p>	<p>Характеризувати зміст та основні напрями політики «перебудови», розгортання соціального та національного рухів, падіння авторитету КПУ, процес формування багатопартійності, зміст Декларації про державний суверенітет України та Акта проголошення незалежності, особливості соціально-економічного становища УРСР. Визначати причини та наслідки поглиблення економічної кризи, погіршення життєвого ступеня населення; зв'язок між масовим національно-демократичним і дисидентським рухами, як різними формами українського визвольного руху. Пояснювати причини розпаду і його наслідки для державотворення в Україні , розпаду СРСР і його наслідки для</p>
--	---

<p>Чорнобильській АЕС; вересень 1989 р. - створення Народного руху України за перебудову; березень 1990 р. – проведення перших альтернативних виборів до Верховної Ради УРСР; 16 липня 1990 р. - ухвалення Верховною Радою Декларації про державний суверенітет України; Жовтень 1990 р. – «Революція на граніті»; 24 серпня 1991 р. - ухвалення Верховною Радою Акта проголошення незалежності України; 1 грудня 1991 р. - проведення всеукраїнського референдум та виборів Президента України. Обрання Президентом України Л.Кравчука Поняття та терміни: «перебудова», «гласність», «плюралізм», «багатопартійність», «суверенітет», «інфляція», «ринкові відносини», «референдум».</p>	<p>державотворення в Україні.</p>
--	-----------------------------------

31. УКРАЇНА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

<p>Факти: Початок державотворчих процесів. Заснування Збройних Сил. Дострокові вибори до Верховної Ради та вибори Президента України. Затвердження державної символіки, формування інституту громадянства. Ухвалення Конституції 1996 р. та змін до неї. Приватизація. Лібералізація цін. Грошова реформа (1996 р.). Майнова диференціація суспільства. Інтегрування України в європейське і світове співтовариство. «Газові» та «торгівельні війни» з Росією. Збройна агресія Росії проти України. Культура, наука, спорт та релігійне життя в незалежній Україні. Дати: 6 грудня 1991 р. - заснування</p>	<p>Розпізнавати на картосхемі адміністративно-територіальні одиниці України (області, АРК, Київ, Севастополь). Характеризувати державотворчі процеси, зміни в політичному, соціально-економічному, національному, культурному житті, здобутки України на шляху інтеграції у європейський, світовий простір. Визначати основні тенденції суспільного розвитку України за часів незалежності. Пояснювати причини європейської інтеграції України.</p>
---	--

<p>Збройних Сил України; липень 1994 р. - обрання Л. Кучми Президентом України; 1995 р. – обрання України членом Ради Європи (РЄ); 28 червня 1996 р. - ухвалення Конституції України; вересень 1996 р. - запровадження національної грошової одиниці - гривні; жовтень-грудень 2004 р. - «Помаранчева революція», обрання Президентом України В. Ющенка; 2008 р. - вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ); січень 2010 р. - обрання В. Януковича Президентом України; листопад 2013 - лютий 2014 рр. - «революція Гідності», повалення режиму В. Януковича; червень 2014 р. - обрання П. Порошенка Президентом України; 2014 р.- підписання Україною Угоди про асоціацію з Європейським Союзом (ЄС); вересень 2014 р., лютий 2015 р. - Мінські угоди. Поняття та терміни: «корупція», «тіньова економіка», «Помаранчева революція», «Євромайдан», «Небесна сотня», «революція Гідності», «сепаратизм», «антитерористична операція», «анексія», «тимчасово окупована територія», «кіборги», «волонтерський рух», «люстрація», «поліконфесійність».</p>	
--	--

**ПЕРЕЛІК ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ ТА ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА, ОБОВ'ЯЗКОВИХ ДЛЯ РОЗПІЗНАВАННЯ
АБІТУРІЄНТАМИ***

Дати створення пам'яток культури не обов'язкові для запам'ятовування
Стародавня історія України

1. Браслет із меандровим орнаментом. Мізинська стоянка.

2. Кераміка трипільської культури (орнаментована кераміка).
3. Золота пектораль з кургану Товста могила. IV ст. до н. е.
4. Золотий гребінь з кургану Солоха. Кінець V - початок IV ст. до н. е.
5. Херсонес Таврійський. Сучасний вигляд.
6. Збруцький ідол.

Київська держава (XI-XIII ст.)

Архітектура

5. Софійський собор у Києві. Перша половина XI ст. Сучасний вигляд.
6. Спасо-Преображенський собор в Чернігові. 1036. Сучасний вигляд.
7. Успенський собор Києво-Печерської лаври. 1073-1078.
8. Михайлівський Золотоверхий собор Михайлівського монастиря в Києві. 1108-1113. Сучасний вигляд
9. П'ятницька церква в Чернігові. Кінець XII - початок XIII ст.

Образотворче мистецтво

10. Вишгородська ікона Богородиці.
11. Свенська ікона Богородиці з Антонієм і Феодосієм Печерськими.
12. Мозаїки Богоматері Оранти та Христа Вседержителя із Софійського собору в Києві. Перша половина XI ст.
13. Євангеліст Лука Мініатюра з Остромирового Євангелія. 1056-1057.
14. Родина князя Святослава Ярославича. Мініатюра «Ізборника». 1073

Галицько-Волинська держава (XII - перша половина XIV ст.)

Архітектура

15. Успенський собор у Володимирі. 1160. Сучасний вигляд
16. Церква святого Пантелеймона поблизу Галича. Кінець XII ст.

Образотворче мистецтво

17. Холмська ікона Богородиці. XII ст.
18. Дорогобузька ікона Богородиці. Остання третина XIII ст.

Українські землі у складі Великого князівства Литовського та інших держав (у другій половині XIV - першій половині VI ст.)

Архітектура

19. Костел святого Варфоломія в Дрогобичі. 1392 - XV ст.
20. Верхній замок у Луцьку. Друга половина XIV ст. - XV ст.
21. Кам'янець-Подільська фортеця. XIV-XVI ст.
22. Хотинська фортеця. XIII-XVI ст.
23. Покровська церква-фортеця в с. Сутківцях. 1476.
24. Замок Паланок (Мукачівський замок). XIV-XVII ст.
25. Генуезька фортеця у Судаку. 1371-1469.
26. Вірменський собор у Львові. 1363.
27. Ханський палацу Бахчисараї. 1532-1764.

Образотворче мистецтво

28. Ікона святого Юрія Змієборця із с. Станілі поблизу м. Дрогобич.

29. Ікона Богородиці з пророками з церкви у Підгородцях.

Українські землі В XVI ст.

Архітектура

30. Церква Зішестя Святого Духа в Потеличі. 1502 .

31. Ансамбль Успенської церкви у Львові: церква Успіння. 1591—1629; вежа Корнякта. 1573-1578; каплиця Трьох святих. 1578.

32. Ансамбль площі Ринок у Львові: Чорна Кам'яниця. Кінець XVI ст.; будинок Корнякта 1580.

33. Острозький замок. Кругла (Нова) вежа. Кінець XVI ст.

Образотворче мистецтво

34. Ікона «Успіння Богородиці». 1547. О. Горошковим.

35. Мініатюри Пересопницького Євангелія. 1556-1561.

36. Євангеліст Лука. Гравюра з львівського «Апостола» 1574.

Українські землі в першій половині XVII ст.

Архітектура

37. Ансамбль Кафедрального костелу у Львові: каплиця Боїмів. 1609-1617.

38. Замок у Підгірцях (Львівська обл.). 1635-1640.

39. Іллінська церква в Суботіві. 1653.

Образотворче мистецтво

40. Портрет Петра Конашевича-Сагайдачного з книги «Вірші на жалісний погреб шляхетного рицаря Петра Конашевича-Сагайдачного». 1622.

41. Портрет князя Криштофа Збарзького. Після 1622.

Українські землі в 1660-х -1680-х роках

Архітектура

42. Троїцький собор Троїцько-Іллінського монастиря в Чернігові. 1679-1689.

43. Покровський собор у Харкові. 1689.

Образотворче мистецтво

44-. Портрет Богдана Хмельницького В. Гондіуса. Середина XVII ст.

45. Ікона «Покров Богородиці» (з портретом гетьмана Богдана Хмельницького). Перша половина XVIII ст.

Українські землі наприкінці XVII - у першій половині XVIII ст.

Архітектура

46. Оборонна синагога в Жовкві. 1692-1698.

47. Георгіївська церква Видубицького монастиря в Києві. 1696-1701.

48. Преображенська церква у Великих Сорочинцях. 1732.

Образотворче мистецтво

49. Ікона «Вознесіння Христове» з іконостасу церкви Воздвиження Чесного.Кондзелевич.

50. Гравюра «Іван Мазепа серед своїх добрих справ». 1706.1. Мигура.

Українські землі в другій половині XVIII ст.

Архітектура

51. Собор святого Юра у Львові. 1746-1762.

52. Андріївська церква у Києві. 1747-1757.

53. Ратуша в Бучачі. 1751.

54. Покровська церква в Києві. 1766.

55. Троїцький собор у Новомосковську. 1773-1778. Майстер Я.Погребняк.

56. Успенський собор Почаївської лаври. 1771-1783.
 57. Палац Кирила Розумовського в Батурині. 1799-1803. Сучасний вигляд.
Образотворче мистецтво
 58. Скульптурна група святого Юрія змієборця на фасаді собору святого Юра у Львові. Скульптор Й. Пінзель

Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій у першій половині XIX ст.

Архітектура

59. Будівля Київського університету. 1837-1843.

Образотворче мистецтво

60. Скульптурна група святого Юрія змієборця на фасаді собору святого Юра у Львові. Скульптор И. Пінзель.
 61. Картина «Дівчина з Поділля». В. Тропінін.
 62. Картини «Автопортрет» (1840), «Катерина» 1842, офорти з серії «Живописна Україна» Т. Шевченко.
 63. Пам'ятник князю Володимирі в Києві. 1850-1853.
 64. Пам'ятник градоначальнику та генерал-губернатору А. де Рішельє в Одесі. Скульптор І. Мартос. 1828.
 65. Картина «Садиба Г. Тарновського в Качанівці» В. Штернберг. 1837.

Українські землі у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперії у другій половині XIX ст.

Архітектура

66. Резиденція православних митрополитів Буковини і Далмації в Чернівцях. 1864-1873.
 67. Володимирський собор у Києві. 1862-1896.
 68. Будівля оперного театру в Одесі. 1883-1887.
 69. Будинок з химерами в Києві. 1901-1903.
 70. Будинок Полтавського губернського земства. 1903-1908.
 71. Будинок страхового товариства «Дністер» у Львові. 1905-1906.

Образотворче мистецтво

72. Пам'ятник Богдану Хмельницькому в Києві. 1888. Скульптор М. Микешин
 73. Картина «Запорожці пишуть листа турецькому султанові». 1880-1891.. Рєпін.
 74. Картина «Козаки в степу». 1890. С. Васильківський.
 75. Картина «Святочне Ворожіння». 1888. М. Пимоненко.
 76. Картина «Дівчина в червоному капелюсі». 1902-1903. О. Мурашко.
 77. Картина «Портрет Лесі Українки». 1900. І. Труш.

Українське мистецтво XX ст.

Архітектура

77. Будівля Держпрому в Харкові. 1925-1928.
 78. Будівля Верховної Ради УРСР в Києві. 1936-1939.

Образотворче мистецтво .

79. «Еней та його військо». 1919. Г. Нарбут.
80. Літографія «Гуцул з квіткою», естамп «Карпатська мати». 1923. В. Касіян.
81. Картина «Життя». Триптих (Любов. Сім'я. Повернення). 1925-1927. Ф. Кричевський.
82. Пам'ятник Тарасові Шевченку в Ромнах. 1918. Скульптор І. Кавалерідзе.
83. Картина «Бій Богуна з Чарнецьким під Монастирищем в 1653 р.» (1931). М. Самокиш.
84. Картина «Хата в Богданівні» (1955). К. Білокур.
85. Картина «Хліб» (1949). Т. Яблонська.
86. Картина «Гороховий звір» (1971), М. Приймаченко.
87. Пам'ятник засновникам Києва (Кий, Щек, Хорив і сестра їх Либідь). Скульптор В. Бородай.

Список персоналій для візуального розпізнавання

1. Василь-Костянтин Острозький
2. Петро Конашевич-Сагайдачний
3. Петро Могила
4. Богдан Хмельницький
5. Петро Дорошенко
6. Іван Мазепа
7. Кирило Розумовський
8. Григорій Сковорода
9. Іван Котляревський
10. Микола Костомаров
11. Пантелеймон Куліш
12. Тарас Шевченко
13. Маркіян Шашкевич
14. Володимир Антонович
15. Михайло Драгоманов
16. Павло Чубинський
17. Микола Лисенко
18. Іван Франко
19. Агатангел Кримський
20. Леся Українка
21. Соломія Крушельницька
22. Микола Міхновський
23. Андрей Шептицький
24. Михайло Грушевський
25. Володимир Винниченко
26. Павло Скоропадський
27. Євген Петрушевич
28. Симон Петлюра
29. Нестор Махно
30. Олександр Довженко
31. Євген Коновалець

32. Степан Бандера
33. Андрій Мельник
34. Сидір Ковпак
35. Роман Шухевич
36. Йосип Сліпий
37. Микита Хрущов
38. Олесь Гончар.
39. Василь Стус
40. В'ячеслав Чорновіл
41. Сергій Параджанов

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

Підручники:

1. Струкевич О.К., Романюк І.М., Дровозюк С.І. Історія України: Підручн. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. (рівень стандарту, академічний рівень). - К.: Грамота, 2011. - 320 с.: іл.
2. Кульчицький С.В. Історія України: підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / С.В.Кульчицький, Ю.Г.Лебедєва. - К.: Генеза, 2011. - 304 с.: іл., карти.
3. Пометун О. І. Історія України : підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл.: рівень стандарту, академічний рівень / О. І. Пометун, Н. М. Гупан. — Харків : Сиція, 2012. — 336 с. : іл.
4. Кульчицький С.В. Історія України: підруч. для 11 кл. загальноосвіт. навч. закл. : рівень стандарту, академічний рівень / С.В. Кульчицький, Ю.Г. Лебедєва. - К. : Генеза, 2011. - 304 с. : іл., карти.

Навчальні посібники, інші дидактичні та методичні матеріали:

1. Власов С.В., Кульчицький С.В. Історія України. Комплексне видання. ЗНО 2017. - К., Літера. - 368 с.
2. Панчук І. Історія України. Комплексна підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання. Авт: Вид-во: Підручники і посібники. - 2017. – 480 с.
3. Гончарук, П. С. Історія України з найдавніших часів до початку XX ст.: Навч. пос. /П. С. Гончарук. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 528 с.
4. Довідник з історії України: (А-Я) / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-ге вид. доопрацьоване і доповнене. – К.: Генеза, 2002.
5. Земерова Т. Ю., Скирда І. М. Історія України : схеми і таблиці. – Х. : ФОП Співак В. Л., 2011. – 78 с.
6. Історія України / Упоряд. : С. Крупчан, Т. Ковальова, О. Скопенко, І. Іванюк. – 5-е вид., переробл. і доповн. – К. : ТОВ «КАЗКА», 2010. (Серія «Новий довідник»).
7. Малий словник історії України / В.Смолій, С.Кульчицький, О.Майборода та ін. – К.: Либідь, 1997.
8. Українське державотворення: невитребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О.М.Мироненка. – К.: Либідь, 1997.
9. Український історичний збірник 2009 / Гол. ред. Т. Чухліб. – К. : Інститут Історії України НАН України, 2009. – Вип. 12. – 516 с.
10. Усі видатні постаті історії України: Біографічний нарис / П.В.Остапенко. –Х.: Торсінг плюс. 2006.
11. Яковенко Н. Нарис історії середньовіччя та ранньомодерної України.: 2-ге вид., перероблене та розширене. – К.: Критика, 2005.